

логії, підвищення якості продукції, формування нового мислення, що проявляється в організації управління на сучасному рівні, тощо. Тому важко прослідкувати, на якій стадії зрілості з позиції формування інноваційної активності знаходяться підприємства, а також визначити суттєві зміни по відношенню до окремих підприємств і по підприємствам в цілому по промисловості.

Література

1. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 433-IV від 16.01.2003 р. // Офіційний ресурс Верховної Ради України / Режим доступу до ресурсу: <http://www.rada.gov.ua>.

2. Наказ Міністерства аграрної політики України від 16.10.2007 р. № 738 // Офіційний ресурс Міністерства Аграрної Політики України / Режим доступу до ресурсу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?3272>.

3. Бутнік-Сіверський О. Красовська А. Теоретичні засади інтелектуальної інноваційної діяльності на підприємстві // Економіка України. — № 12. — 2004. — С. 31—37.

4. Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України. — Харків: Константа, 2006. — 272 с.

5. Шиян П. Л., Сосницький В. В., Олійнічук С. Т. Інноваційні технології спиртової промисловості. Теорія і практика: Монографія. — К.: Видавничий дім «Асканія», 2009. — 424 с.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2010

УДК 330.322.01(477)

Є. А. Фукс,

Аспірант,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ІНВЕСТИЦІЯХ В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. Досліджено сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні, виявлено структурні диспропорції щодо обсягів, джерел і структури інвестування, запропоновано шляхи щодо їх подолання.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інвестиції, структура інвестицій, джерела інвестицій, структурні зрушення, інвестиційний клімат, структурна перебудова економіки.

АННОТАЦИЯ. Исследовано современное состояние инвестиционной деятельности в Украине, выявлены структурные диспропорции отно-

сительно объемов, источников и структуры инвестирования, предложены пути по их преодолению.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: инвестиции, структура инвестиций, источники инвестиций, структурные сдвиги, инвестиционный климат, структурное переустройство экономики.

ANNOTATION. This research shows situation in the investment field in Ukraine, structural disproportions in the total volume, sources and structure in the investing sphere, suggested ways for their overcoming.

MAIN WORDS: investments, structure of investment, sources of investment, structural displacements, investment climate, structural renewal of economics.

В сучасних умовах досягти сталого економічного розвитку можна лише здійснивши структурні зрушення в економіці, перетворивши її з переважно сировинної у таку, що виробляє готові і досконалі товари для задоволення як виробничих потреб, так і для народного споживання. Натомість з року в рік структура економіки погіршується, постійно зростає питома вага сировинних галузей загалом у виробництві і в експорті зокрема. Вітчизняна економіка так і не позбулася глибоких структурних деформацій. Через недооцінку важливості структурних зрушень в економіці в Україні триває спад виробництва, який перевершує відповідні показники в інших країнах.

Матеріально-технічною основою виходу з економічної кризи є науково-технологічне вдосконалення виробництва, для чого слід розвивати насамперед галузі машинобудування, що виробляють машини і устаткування для технічного і технологічного переозброєння виробництва. На жаль, нинішні темпи його розвитку є недостатніми. Якщо до кризи на машинобудування припадало більше третини продукції у загальному її обсязі, то нині його частка становить лише 14,4 % [6]. Таким чином, машинобудування не здатне відчутно вплинути на технічний рівень вітчизняної економіки. До того ж і науково-технічний рівень продукції машинобудування не дозволяє говорити про можливість його радикального впливу на економіку (частка інноваційної продукції в 2009 р. у промисловості становила 4,8 %). За таких обсягів інноваційна продукція не здатна забезпечити переозброєння вітчизняної економіки. Незважаючи на те, що в економіці збереглися окремі високотехнологічні галузі, більшість з них — електронна, радіопромисловість та інші знаходяться у занепаді. У 2007 р. обсяг інвестицій у ці сфери дорівнював 0,7 % від загального обсягу інвестицій в основний капітал [10, с. 25]. Все це призвело до зниження науково-технологічного рівня виробництва.

В економіці України домінує неефективна структура виробництва з переважанням низькотехнологічних укладів, зростаючою зношеністю основного капіталу, низькою інноваційністю. Нині рівень зносу основного капіталу в цілому по промисловості становить близько 60,0 %, а за окремими видами діяльності досягає 80,0 %. Країна опинилася у скрутному становищі, відстаючи не лише від розвинених країн, але й від сусідів — Росії, Білорусі, Польщі, хоча на початку 90-х рр. ХХ ст. перебувала з ними в приблизно однакових умовах.

Для подолання відставання України необхідними є перехід на інвестиційно-інноваційний тип розвитку і структурна перебудова економіки на цій основі, що потребує значних фінансових ресурсів. Тому перед вітчизняною економікою гостро стоять проблеми активізації традиційних джерел інвестування, пошуку нових, зміни структури інвестицій, розвитку високотехнологічних галузей.

Проблемам дослідження сучасного стану інвестиційної діяльності, аналізу її джерел і структури приділяється значна увага багатьма економістами. Зокрема, серед них можна назвати Л. Безчасного, Г. Волинського, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Герасимчука, В. Голікова, Б. Губського, М. Денисенка, С. Дорогунцова, С. Єрохіна, Я. Жаліла, С. Захаріна, О. Задорожну, Б. Кваснюка, О. Кузьміна, М. Крупку, О. Лапко, І. Лукінова, В. Марцина, Б. Малицького, В. Осецького, В. Смахову, Л. Федулову, М. Чумаченка, А. Чухна, Л. Шаблисту, М. Якубовського та інших. Проте в наукових публікаціях відсутній глибокий аналіз структурних зрушень в інвестиційних процесах, особливо в період економічного зростання та в умовах кризових явищ, що безпосередньо впливають на розвиток країни.

Метою статті є аналіз структурних зрушень та визначення тенденцій, що відбуваються в інвестиційних процесах, а також розробка практичних рекомендацій щодо подолання глибоких структурних деформацій в інвестиційній сфері України.

Зростання обсягів інвестицій в основний капітал економіки України тривало протягом відновлювального періоду. Так, у 2008 р. інвестиції в економіку України зросли порівняно з 2000 р. у 9,8 рази, а їхній обсяг перевищив 233,0 млрд грн, а у таких видах економічної діяльності, як оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами інвестиції збільшилися у 9,4 разу. Досить високими темпами нарощувалися інвестиції у будівництво — за даний період їхні обсяги зросли у 18,7 разу, у сферу транспорту і зв'язку — у 7,2 разу. Слід зазначити, що у ці роки вдалося подолати значний інвестиційний спад у сільському господарстві,

який тривав впродовж 1991—2000 рр.: у 2008 р. обсяги інвестицій у галузь порівняно з 2000 р. зросли в 14,0 разів і становили 16,7 млрд грн. Що стосується темпів приросту інвестицій у промисловість України, то вони були набагато нижчими, ніж в економіку загалом і за цей період збільшилися тільки втричі. На жаль, сьогодні обсяг інвестицій в основний капітал становить лише 85,4 % від рівня 1990 р. [4].

Проте слід зауважити, що важливими є не стільки обсяги, скільки структура інвестицій. Саме від неї залежить структурне вдосконалення національної економіки. Протягом 2000—2008 рр. стабільно зростала частка вкладень в операції з нерухомістю та торгівлю. Так, за підсумками 2008 р. частка інвестицій у торгівлю та операції з нерухомістю склала 31,6 % проти 21,8 % у 2004 р. Особливо ця тенденція характерна для організацій, що здійснюють операції з нерухомістю. У 2008 р. їхня частка у структурі інвестицій становила 21,0 % проти 14,8 % у 2004 р., в той час як у промисловості частка інвестицій зменшилася з 37,2 % у 2004 р. до 32,9 % у 2008 р. (табл. 1). Останнім часом (2005—2008 рр.) також спостерігалася стійка тенденція до зменшення частки інвестицій у сукупному інвестуванні переробної промисловості, транспорту і зв'язку.

Таблиця 1

**СТРУКТУРА ІНВЕСТИЦІЙ В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ
ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, % [2]**

Галузь	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Економіка, всього	100	100	100	100	100	100
Промисловість	43,3	37,2	37,6	35,8	34,1	32,9
Сільське господарство	3,6	4,5	5,3	5,8	5,0	7,1
Будівництво	2,4	6,2	5,3	5,0	4,8	5,3
Транспорт і зв'язок	19,4	19,8	18,1	16,2	16,8	14,0
Торгівля	2,7	7,0	8,2	9,3	9,4	10,6
Операції з нерухомістю	—	14,8	16,5	19,2	20,9	21,0
Інші	28,6	10,5	8,9	8,7	9,0	9,1

У той же час позитивні зрушення відбуваються в інвестуванні сільського господарства, мисливства, лісового господарства, проте частка цих вкладень залишається незначною і у 2008 р. стано-

вила 7,1 % валових інвестицій, хоча у цій сфері економіки нині виробляється майже 10,0 % валового внутрішнього продукту. Нарощуються інвестиції і у галузі будівництва, однак в окремі роки спостерігаються помітні коливання їхньої частки у структурі інвестицій.

У цілому структура інвестування залишається неефективною і має тенденцію до подальшого погіршення. Зокрема, зберігається спотворена технологічна структура промислового виробництва. Так, у 2007 р. 83,0 % усіх інвестицій у переробну промисловість надійшли у низько- та середньонизькотехнологічні галузі, а сукупна частка останніх у виробництві становила 76,5 % (табл. 2). Така структура інвестицій лише консервує застарілу технологічну структуру, яку не можна назвати навіть задовільною. Нинішня технологічна структура економіки України становить одну з найбільш суттєвих загроз для її економічної безпеки. Отже, недостатність обсягів і недосконала структура інвестицій призводять до домінування низькотехнологічних галузей виробництва і тим самим збільшують відставання нашої країни від розвинених країн, яке за оцінками академіка НАН України В. Семиноженка становить від 60 до 100 років [8]. Це одна з найгостріших проблем розвитку економіки України.

Таблиця 2

**ТЕХНОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ВИРОБНИЦТВА ТА ІНВЕСТИЦІЙ
В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ У ПЕРЕРОБНІЙ ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНИ, %**
[9, С. 339]

Група галузей переробної промисловості	Виробництво						Інвестиції в основний капітал		
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Високотехнологічна	3,6	3,9	3,2	3,3	3,5	3,1	3,2	3,2	2,6
Середньовисокотехнологічна	17,3	18,4	19,1	18,4	18,3	20,5	14,0	13,9	14,3
Середньонизькотехнологічна	44,4	45,3	49,1	48,9	49,0	51,8	44,0	45,7	47,7
Низькотехнологічна	34,7	32,4	28,6	29,4	29,2	24,7	38,8	37,2	35,3

Позитивна динаміка інвестиційних процесів спостерігалася до осені 2008 р., надалі кризові явища світової та вітчизняної еко-

номік суттєво вплинули на розвиток інвестиційних процесів в країні, зокрема уповільнивши темпи інвестування в основний капітал. Загалом по промисловості за три квартали 2008 р. приріст інвестицій склав 2,3 % проти аналогічного періоду попереднього року. Зокрема, темп приросту інвестицій у переробну промисловість знизився до значення (-5,5 %). Негативні тенденції проявилися і в інших галузях економіки. Критична ситуація спостерігалася у металургійній промисловості: за три квартали 2008 р. вона отримала інвестицій на 28,8 % менше, ніж у 2007 р. [1, с. 18].

З подальшим розгортанням кризових явищ у січні—травні 2009 р. відбулося значне поглиблення промислового спаду і зменшення обсягів інвестування. Обсяги промислового виробництва за підсумками січня—травня 2009 р. зменшилися на 31,9 % у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. Найбільше зниження обсягів виробництва у цей період спостерігалось у машинобудуванні (53,0 %), виробництві неметалевої мінеральної продукції (44,3 %), металургії (43,4 %), які не мали відповідного інвестиційного підґрунтя для зростання [7, с. 11].

Найвідчутніше постраждало в період кризи виробництво транспортних засобів та устаткування: в період з січня по травень 2009 р. воно скоротилося на 64,1 %. Катастрофічна ситуація склалася у вітчизняному автомобіле-будуванні, яке до осені 2008 р. було одним з найбільш динамічних серед європейських країн. Випуск автобусів склав лише 8,7 %, а легкових автомобілів — 15,6 % від рівня січня—травня попереднього року. В тяжкому стані також опинилося виробництво сільськогосподарської техніки. Зокрема, виробництво тракторів склало лише 5,0 % [4, с. 10]. В цілому 2009 р. закінчився із значним падінням: валового внутрішнього продукту — на 15,1 %, обсягів промислового виробництва — на 21,9 %, у тому числі машинобудування — на 44,9 %, обсягів будівництва — на 48,2 %, інвестицій в основний капітал — на 43,7 % (за 9 місяців 2009 р.). Україна опинилася серед країн, які найбільше постраждали від світової кризи.

Характеризуючи інвестиційну сферу економіки України, перш за все необхідно проаналізувати джерела і структуру інвестицій в основний капітал вітчизняних підприємств. У 2008 р., як і в попередні роки, основним джерелом інвестицій в основний капітал були власні кошти підприємств і організацій, які становили 56,7 % від загального обсягу інвестицій. Це менше, ніж у 2000—2006 рр. (68,6 % і 57,8 % відповідно).

Фактично економіка України продовжує інвестуватися переважно за рахунок реінвестування доходів підприємств. Хоча в

останні роки спостерігається тенденція до зменшення власних коштів підприємств. Слід зазначити, що в Україні прибуток не є стабільним джерелом інвестування, оскільки він відносно валового внутрішнього продукту за десять років зменшився з 60,0 % до 4,0 %. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, за рахунок оподаткування з підприємств вилучається від 55,0 % до 85,0 % прибутку [5, с. 56]. Тому модернізацію спроможні здійснювати тільки ті галузі, які мають істотні пільги з оподаткування.

Зменшення ролі прибутку в інвестиційній діяльності також пов'язано з погіршенням фінансових результатів підприємств. Так, у 2008 р. більше третини підприємств зазнали збитків, тоді як у 2007 р. частка збиткових підприємств становила 28,9 %. Найбільша частка збиткових підприємств за підсумками 2008 р. припадала на Дніпропетровську (37,9 %), Волинську (37,5 %), Харківську (36,8 %) області та АР Крим (37,6 %) [1, с. 23]. За умов кризової ситуації, що склалася у цей час в економіці України, не виконують своєї ролі ані прибуток, ані амортизаційні відрахування, оскільки останніх не вистачає навіть для простого відтворення основного капіталу.

Другим джерелом за обсягами інвестування залишаються кредити банків: у 2008 р. вони склали 17,3 % від загальних інвестицій в основний капітал. Слід відмітити, що за останні роки питома вага кредитів банків та інших позик зросла з 1,7 % у 2000 р. до 17,3 % у 2008 р. Проте у IV кварталі 2008 р. та на початку 2009 р. кризові явища призвели до падіння обсягів кредитування в цілому і довгострокових кредитів зокрема.

Третім джерелом за обсягами інвестування з 2006 р. стали кошти населення на будівництво власних квартир та будинків: у 2008 р. вони склали 9,1 % інвестицій (у 2007 р. — 9,7 %). Це приблизно 20 млрд грн, що є суттєвим інвестиційним ресурсом. Проте останнім часом загальноекономічна ситуація не сприяє розвитку цієї сфери.

Що стосується коштів Державного та місцевих бюджетів, то вони теж є незначними. Це пов'язано з тим, що за 1991—1997 рр. відбулося майже п'ятиразове скорочення капітальних інвестицій, яке призвело до уповільнення й навіть призупинення нагромадження основного капіталу. Позитивна динаміка капіталовкладень відновилася після 2000 р. Протягом 2000—2004 рр. питома вага інвестицій, профінансованих за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів, збільшилася з 9,2 % до 15,2 %, проте у 2005—2008 рр. бюджетні капіталовкладення помітно скоротили-

ся. В останні роки частка коштів Державного та місцевих бюджетів в інвестуванні знаходиться майже на одному рівні: 4,0—5,0 %.

Дослідження показує, що в Україні державна підтримка надається переважно галузям нижчих технологічних укладів. До них спрямовується близько 70,0 % бюджетних коштів, тому структура інвестування залишається неефективною і має тенденцію до подальшого погіршення.

Як окреме інвестиційне джерело з 2008 р. розглядаються кошти інвестиційних фондів (раніше вони відносилися до інших джерел). В 2008 р. інвестиції за рахунок коштів інвестиційних фондів склали 5,7 млрд грн або 2,4 % загального обсягу інвестицій. Зміни у джерелах фінансування інвестицій в основний капітал економіки України представлені у табл. 3.

В умовах кризових явищ, коли внутрішні інвестиції мають обмежений характер, економічне зростання неможливе без використання іноземних інвестицій, тим паче, що економіка України в цілому залишається привабливою для іноземних інвесторів.

Таблиця 3

**ІНВЕСТИЦІЇ В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ
ЗА ДЖЕРЕЛАМИ ФІНАНСУВАННЯ, у % ДО ЗАГАЛЬНОГО ОБСЯГУ [3]**

Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування	Роки								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100
<i>у тому числі за рахунок:</i> коштів Державного бюджету	5,1	5,4	5,0	7,0	10,5	5,5	5,5	5,6	5,0
коштів місцевих бюджетів	4,1	4,1	3,7	4,1	4,7	4,2	4,3	3,9	4,2
власних коштів підприємств та організацій	68,6	66,8	65,8	61,4	61,7	57,4	57,8	56,5	56,7
коштів іноземних інвесторів	5,9	4,3	5,6	5,5	3,6	5,0	3,7	3,5	3,3
коштів інвестиційних фондів	—	—	—	—	—	—	—	—	2,4

Закінчення табл. 3

Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування	Роки								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
коштів населення на будівництво власних квартир ¹	—	—	—	—	—	—	5,6	5,2	4,1
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	5,0	4,4	4,2	3,6	3,4	3,3	4,1	4,5	5,0
кредитів банків та інших позик	1,7	4,3	5,3	8,2	7,6	14,8	15,5	16,6	17,3
інших джерел фінансування	9,6	10,7	10,4	10,2	8,5	9,8	3,5	4,2	4,4

За даними Державної служби статистики України, останні роки спостерігався суттєвий приріст іноземного капіталу в економіку України. Так, приріст зовнішніх інвестицій у 2005—2009 рр. становив 28,0 млрд дол., що втричі більше, ніж до 2005 р., а загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених в Україну, склав 35,7 млрд дол. (на 1 жовтня 2009 р. — 38,6 млрд дол.). Проте для економіки України важливим є не лише загальний обсяг зовнішніх інвестицій, а й структура розподілу інвестиційних проектів та інвестиційних коштів, яка повинна бути оптимальною. На жаль, у країні зберігається тенденція, за якої іноземні інвестори в основному вкладають кошти у галузі зі швидким оборотом капіталу або у невиробничий сектор, зокрема, у фінансовий сектор, придбання нерухомості, питома вага яких у 2008 р. складала 41,9 % від загального обсягу інвестицій. Таким чином, іноземні інвестиції в Україні поки що не сприяють прогресивним структурним зрушенням. Нині в умовах нестабільної економіки іноземний капітал залишає країну.

Отже, інвестиційна діяльність в Україні здійснюється за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій, характеризується значними структурними зрушеннями, які в основному не мають інноваційного характеру. Для виходу із ситуації, що склалася, необхідні активізація наявних джерел інвестиційних ресурсів,

¹ Облік коштів населення на будівництво власних квартир розпочато зі звіту за 2006 р. (до цього періоду входили до складу інших джерел фінансування).

пошук нових інструментів та додаткових коштів, включаючи кошти тіньового обороту, рішучі зміни у напрямі структурного оновлення національної економіки, підвищення її конкуренто-спроможності. Це стане можливим за умови реалізації стратегії національної модернізації до 2020 року, яка розроблена за дорученням Кабінету Міністрів України.

Література

1. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи [Електронний ресурс] / Жаліло Я. А., Бабакін О. С., Белінська Я. В. та ін. — К., 2009. — 58 с. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/vidannya/kryza2009.htm>

2. Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності за 2008 рік / Держкомстат України [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування / Держкомстат України [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

4. Інвестиції в основний капітал / Держкомстат України [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Молдаван О. Кризові явища в промисловості України та пріоритетні заходи антикризової політики / О. Молдаван // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Jul2009/05.htm>

6. Москвін С. О. Аналіз інвестицій в основний капітал та нематеріальні активи в Україні / С. О. Москвін // Інвестиції та інноваційний розвиток. — 2008. — № 3. — С. 54—60.

7. Покришка Д. Основні чинники та ризики розвитку промисловості України на сучасному етапі / Д. Покришка // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/juni08/12.htm>

8. Реалії економічної кризи: чи є підстави для оптимізму? / Жаліло Я. А., Покришка Д. С., Бабакін О. С. та ін. — К.: НІСД, 2009. — 128 с.

9. Семиноженко В. Про стан та перспективи розвитку науково-технологічного потенціалу України / В. Семиноженко // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/December2009/12.htm>

10. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. — К.: НІСД, 2008. — 744 с.

11. Федулова Л. І. Ринки високотехнологічних товарів і послуг: особливості та умови формування / Л. І. Федулова // Інвестиції та інноваційний розвиток. — 2008. — № 3. — С. 20—25.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2010